

BENDA JÓZSEF

A „LÁTHATATLAN MUNKA” Összefoglaló a kerekasztal beszélgetésről

A Magyar Közgazdasági Társaság Demográfiai Szakosztálya 2021. március 22-én A „Láthatatlan munka” címmel online kerekasztal beszélgetést szervezett. A beszélgetés résztvevői voltak: Horváth Júlia Borbála kulturális antropológus, Szép Katalin statisztikus, Gál Róbert társadalomkutató, valamint Benda József. A moderátor Tóth Pál Péter demográfus volt.

A „láthatatlan munka” értelmezése

Szép Katalin: A statisztikában a „láthatatlan munka” háztartási vagy önkéntes munkaként definiálható, fizetetlen szolgáltatás, amely helyettesíthető lenne piaci szolgáltatás igénybevételével. Mérti a helyettesítés lehetőségeinek ellenértékével lehet. Például a gyermekgondozás egy része helyettesíthető a fizetett munkakörök terén (például a bölcsődei gondozás).

Benda József: A beszélgetés fókuszában a gyermekneveléshez kapcsolódó „láthatatlan munka” áll. Ennek értéke a nemzetgazdasági GDP akár harmadát is elérheti (brit kutatás) és jelentősen mérsékli az állami ellátórendszer terhet.

Horváth Júlia Borbála: Bizonyos sztereotípiák miatt a „láthatatlan munkák” nagy részét a nők végzik. Franciaországban 1,7-szer, Japánban ötször annyi részt vállalnak a nők a háztartási munkákban (ENSZ felmérés). A járvány előtt a háztartási munka háromnegyed részét nálunk is a nők végezték.

Lehet-e mérni a láthatatlan munkát?

Szép Katalin: Fontos lenne a mérhetőség több okból, mivel a helyettesíthetőség miatt csak így kaphatunk valós képet a háztartások életszínvonaláról, így válik elemezhetővé a háztartások gazdálkodása, esetleg hozzájárulhat a „láthatatlan munka” presztízséhez is. A nemzeti számlákban való megjelenés elvi lehetősége megvan. Operatív tekintetben mégis kimarad. Ennek oka, hogy nehéz a mérés, mert nem kerül ki a háztartáson kívülre az adott munka, hiszen nem kell meghatározni az ellenértéket, nem kell adózni stb. Hogyan lehet ezt mérni? A legfőbb adatforrás az időmérleg. A legutolsó ilyen felmérés itthon 2009-2010-ben történt. A legtöbb időt a magyar háztartásokban az ételmezésre fordítják, a következő a lakhatás (például takarítás, kisebb javítások), a gondoskodás a harmadik, a legkevesebb a ruházatkodási idő.

Mivel ez az időt fejezi ki, ezért ezt az időt át kell konvertálni fizetéssé. Lehetőség a bejárónői átlagbért alapul venni, mert ők minden háztartásban felmerülő munkát elvégeznek. Vagy szétbontjuk, amiben például a főzést a szakácsok bérével azonosítjuk. A harmadik lehetőség a saját fizetett munka órabérére alapul venni. Ez utóbbi a háztartáson belüli döntések szempontjából lehet érdekes, de nem ajánlott makrostatisztikai szempontból. Az általános helyettesítés itthoni kiindulási alapja a szociális ágazatban dolgozók bére. Ez alapján mintegy harminc százalékkal több lenne az ország GDP-je.

Benda József: A nem fizetett munka egyik része a felnőtt munkaerő regenerálódását szolgálja (például az ételmezés). Azonban – a fenntartható fejlődés szempontjából – egy meghatározó

Benda József szocializációkutató, az MKT Demográfiai Szakosztályának elnöke.

társadalmi szektor külön kiemelésre szorul: ez a gyermeknevelés. Egy gyermek felnevelése 18 éves korig kb. 28 ezer felnőtt munkaórát, munkát igényel. Egy 40 órás munkavégzés 18 év alatt kb. 37 ezer órát. A gyermeknevelési funkció, a családi élet megszervezése jelentős részét nem lehet „kiszervezni”, kiváltani intézményekkel (bölcsőde, óvoda). Ezek minőségi elvégzése egyrészt személyes jelenlétet és teljes elköteleződést igényel, másrészt egy öngerjesztő folyamatba ágyazódik. Az első gyermekkel való sikeres kapcsolat befolyásolja a második, harmadik gyermekek vállalását. És itt van egy kulcskérdés: amennyiben elvonjuk a felnőtteket az (önkéntesen végzett) gyermeknevelési feladatoktól, hosszútávon egyensúlyvesztés alakul ki a társadalomban, amit napjainkban meg tapasztalunk.

Az 1950-es években elvonták a családoktól (tehát a „láthatatlan munkából”) az édesanyákat és hathetes gyermekágyi segélyt követően fizetett munkahelyeken kényszerültek dolgozni. Az akkor átcsoportosított erőforrásoknak következtében a kisgyermek szocializációja jelentős sérülést szenvedett, amelynek számos következményével kell szembesülnünk. Ezek között tapasztaljuk manapság – többek között – az elköteleződési deficitet, a válások magas arányát, a társadalmi értékvárat, az abortuszok és a meg nem született gyermekek magas arányát.

A fenntartható fejlődéshez meg kellene teremteni az egyensúlyt a fizetett munkák és a nem fizetett gyermeknevelési feladatok – vagyis a rövidtávú és a hosszútávú érdekek között.

Mennyire megbízhatók az időmérleggel kapcsolatos adatok?

Szép Katalin: Véletlen mintaválasztás alapján vették fel (nyolcezer személyt vontak be). Ez személyes adatfelvétel volt, ezért a családon belüli munkamegosztást nem tudja mérni. Maga az időmérleg-felvétel és az egyes tevékenységtípusok az EU-ban összehasonlítható eredményeket adnak. De a háztartási termeléshez való beszámítási mód még nem egységes. Probléma például a párhuzamos munkavégzés. Más országokban más módszertan (például valahol duplázták az időt párhuzamosság esetén). A KSH csak az elsődleges munkát vette figyelembe. Nem jelenik meg a munka intenzitása sem. Például ilyen a nagyrészt passzív gyermekfelügyelet. Például a KSH ezt mennyiségileg sem számolta bele. Vagy ott van a szervezés kérdése, a menedzseri feladatkör: hova és mikor vigyük a gyereket? Ez nem jelenik meg az időmérlegben. Az is probléma lehet a mérésnél, hogy a háztartási munka nem követeli meg a szakképesítést, – ezért az ún. szakképzetlen helyettesítői bér szerepel az ajánlásokban – ellenben a „láthatatlan munkák” mögötti szakértelem magas és a tapasztalattal egyre inkább növekszik.

Benda József: Felméréseink szerint kettő gyermek még lehetővé teszi a fizetett és a „láthatatlan munka” közötti egyensúlyt. A három gyermek esetén azonban már a válaszolók negyven százaléka nehézséget jelez az egyeztetésben. Ez a helyzet komoly akadályt jelent a „tervezett” gyermekek megszületésében. Minden forint segíti a családokat, de a jelenlegi támogatási struktúra sem a valós költségeket, sem a szükséges munkaidőt nem fedezi. (A becslések szerint a „láthatatlan munka” a GDP harmadát teszi ki, a családtámogatások összege pedig ennek öt százaléka).

Szép Katalin: Az EU tagországokban jellemző, hogy a nők átlagos napi összmunkaideje hosszabb, mint a férfiaké, ebből különösen a fizetetlen munkaidő több. A különbség azonban az ezredfordulóhoz képest csökkent, az adatok szerint Norvégia és Hollandia esetében a férfi-női összmunkaidő már kiegyenlítőddött, de a háztartásokban minden országra jellemző még a női többlet.

Tízévente történik felmérés a KSH részéről (időmérleg). Az elmúlt tíz évben minden háztartástípusban javulás figyelhető meg a munkaarányban, de nagyon eltérő mértékben. Következésképpen európai és hazai szinten is van elmozdulás. Az iskolákban a háztartási gazdálkodásról beszélni kellene. Főleg azoknak a rétegeknek lenne fontos, ahol korlátozottak az anyagi lehetőségek.

*

Boda György (hozzászólóként): Az elmúlt harminc évben megjelent egy probléma, amivel a közgazdászoknak és a statisztikusoknak generálisan szembe kell nézni. Lényeges jelenségek váltak láthatatlanná. Nem csak a háztartási munka, a tőke is az. Például a magyar vállalatok állóeszköz értéke 150, a tudástőkéjük ezzel szemben 250, vagyis sokkal nagyobb. Az életünk egy része dematerializálódik, láthatatlanná válik. Ennek a mérése alapkövetelmény akkor is, ha csak a GDP-ben figyelembe vett termelésben gondolkodunk. Amennyiben gazdálkodni akarunk a társadalmi erőforrásokkal, akkor töltünk ki egy táblázatot, aminek van három oszlopa és négy sora. Az oszlopok a vállalatok, az állam és a háztartás. A négy sor pedig a GDP, a tárgyi tőke, a tudástőke, valamint a létszám. A kitöltésnél figyelembe kell venni, hogy a háztartási termelésben az időmérlegben szereplő népesség (15-84 év közötti magánháztartásban élők) kilencven százaléka részt vesz, azaz több, mint 7 millió fő. Mintegy egymillió fő, akik a nemzeti számlákban figyelembe vett háztartási szektor termelését végzik, pl. egyéni vállalkozók, családi gazdaságok, önállók.

A vázolt teljes táblázatot ki kellene tölteni a valós és nem csak a látható adatok alapján. A valós az igazi, ami egyre inkább elválik a láthatótól. Feladatunk, hogy mutassuk ki, hogy a nemzeti erőforrások hogyan oszlanak el. Ha ezt nem tudjuk fölvázolni, nem tudunk gazdálkodni az erőforrásokkal, továbbá elmondhatjuk, enélkül nincsen korszerű közgazdaságtan.

A panelbeszélgetés megtekinthető és meghallgatható: <https://www.youtube.com/watch?v=Ok-nZpY-j9AU&t=4785s>